

# *Hembygdsnytt*

*Museet Kvarnvikens Kvarn och Såg*

*Hösten-vintern 2009*



*Föreningen 25 år, historier från  
Kvarnviken, mm.*

*God jul och Gott nytt år*

Föreningen Museet Kvarnvikens Kvarn och Såg har i år fyllt 25 år. Från början hette vi Vällingby Hembygdsgille men bytte namn för ett par år sedan, eftersom vi nästan enbart arbetade med Kvarnvikens Kvarn.

Mycket har hänt sedan 1984 då föreningen bildades. Kvarnen, som då hade legat i malpåse i drygt 30 år, är nu ett levande arbetslivsmuseum. Mycket arbete och pengar har lagt ner på att rusta upp kvarnen, de övriga husen och området runt omkring. Det som är unikt med Kvarnviken är att alla de gamla husen finns kvar och att det inte har tillkommit några nya hus, området ser ut som det gjorde på 1800-talet.

Vi brukar ha minst 2 kvarndagar om året då vi har öppet för allmänheten och mal mjöl, samt visningar för skolklasser och andra grupper efter överenskommelse. Vi brukar numera även såga timmer i den renoverade sågen, när vi har stockar att såga.

Vårt kafé i kvarnkammaren brukar vara välbesökt på kvarndagarna. Där har vi också haft konstutställningar vid ett par tillfällen.

Det som fortfarande saknas i Kvarnviken är en toalett för våra besökare. Utrymmet för toaletten finns redan, även vatten och avlopp är framdraget till huset. Det som saknas är pengar för att kunna inreda rummet som en toalett. Vi hoppas kunna lösa det problemet snart.

Besök även vår hemsida, [www.kvarnvikensmuseum.se](http://www.kvarnvikensmuseum.se)

Vi kommer naturligtvis att ha kvarndagar även under 2010. Datum är inte bestämt ännu, men det brukar vara under maj och september.

Björn Mellström, ordförande

## **Flytten till Kvarnviken**

När jag i min barndom bodde i Sundbyberg, Lilla Alby, så var jag på somrarna nere hos mina kusiner i Sörmland vid Tuve Kvarn. Jag var väl sommarbarn där flera somrar hos faster Amanda och min kusin Oskar, som var mjölnare i Tuve Kvarn. De hade även ett litet jordbruk med några kor och lämnade mjölk till mjölkcentralen. Jag tyckte att Oskars liv där vid kvarnen var smått fantastiskt. För det första så var det så vacker bygd där, det var otroligt vackert i den dalgången där Tuve Kvarn ligger. Kvarnen hade två vattenhjul och en såg med ett vattenhjul också, där man sågade timmer. Kvarnen var väldigt gammal, kanske från 1600-1700- talet. Det var en så kallad tullkvarn där man tog betalt genom att tulla lite av bondens säd. Det fanns vissa mått för det och så fanns det lådor som man tömde mjölet i som sedan såldes.

När jag blev äldre sedan så blev det krig och elände. Min kusin Oskar blev naturligtvis inkallad som alla andra. En sommar när jag var där nere så blev han inkallad, jag var väl då 14-15 år gammal och jag hade lärt mig lite om kvarnen. Jag kunde då mala gröpe som djurfoder, mest till grisar. Brödsäd vågade jag inte ge mig på, men Oskar hade en bror, Åke, som kom hem och malde brödsäden på kvällarna. Jag fiskade även kräftor i dammen och sålde i Nyköping. Det var en gammal farbror där som åkte in till Nyköping varje fredag eller lördag och sålde kräftorna som vi hade fiskat. Det var väldigt gott om kräftor i den där ån.

Det fanns även en liten kraftstation lite längre upp i ån, Lilltuve, som levererade ström till Veda Säteri, Tuve och några andra hus runt omkring. Den kraftstationen drevs

med en vattenturbin och byggdes nog i slutet av 30-talet, så den var då ganska modern. Jag minns en höst när vi satt hemma på kvällen, mörkt och regnigt var det och lyset började på fladdra. Jag förstod vad det var för fel, det var löv för gallret som satt vid turbinens vattenintag. Så jag fick gå ut med en fotogenlampa och en kratta och ta bort löven som hade stoppat upp vattnet, för hela Veda Säteri med ett 20-tal anställda hade ju ström från kraftstationen.



Sven Mellström (längst fram) och Oskar Mellström (längst bak) vid Tuve kvarn, 1930-talet,

Sedan kände min pappa mjölare Hallgren i Kvarnviken. Mjölare Hallgren hade cancer och var väldigt dålig så han funderade på att överlåta arrendet på Kvarnviken på någon annan. Både jag och min pappa var väldigt intresserade men vi båda jobbade på Ernst Nilssons Bilfirma på motorrenoveringen på den tiden. Men jag slutade där och åkte ner till Tuve Kvarn lärde mig lite

mera. Sedan övertog vi arrendet på Kvarnvikens Kvarn den 14 mars 1945. Pappa hade jobbet kvar i staden och det var jag som malde.

Vi hade nog räknat med att det skulle vara lite mer lönsamt med kvarnen. Jag minns att vi hade problem med ekonomin, arrendet som skulle ut och skatter. Sen var det kristid med ransonering på mjöl och bröd och det maldes en hel del svart, utanför ransoneringen. Det blev ju lite extraförtjänst. Statarsystemet upphörde också på sommaren 1945 och då blev det betydligt mindre att mala eftersom de anställda på gårdarna då fick ut sin lön i pengar istället för i natura, med säd, mjölk och ved med mera som tidigare. Säden skulle ju malas och det var mycket folk på landet på den tiden, en gård som dag drivs av bonden och hans fru kunde det finnas 7-8 eller flera statarfamiljer på. Alla skulle ju ha mat så det var stora lass som kom när det var löning på gårdarna. Det fortsatte ett tag efter att lönesystemet gjordes om för det var ju lönsamt att åka till kvarnen själv på grund av ransoneringen. Man kunde mala i princip hur mycket som helst. Man vågade mala lite mer, de här mallicenserna skickade man med bönderna när de åkte hem så kunde de komma igen ett par veckor senare och mala igen på samma licens.

Jag minns också en gång när kontrollanten kom cyklande. Bilar var ju ovanliga på den tiden, de som fanns gick på gengas men de var inte så många. I alla fall så kom kontrollanten och skulle kontrollera malningslicenserna. Jag hade ett par statlass på gång, från Riddersvik på en 1500 kilo säd som jag hade på valsstolen och ett lass mjöl som stod på utlastningen som vi sade i gamla spannmålstorken, på 1000 kilo som skulle ut till

Malmvik. Men jag hade bara mallicens på det som skulle till Malmvik. Min pappa var hemma som tur var så han tog hand om den här kontrollanten. Jag stod där och undrade hur jag skulle bära mig åt men som tur var så kom Malmvik med sin lastbil och skulle hämta sitt statlass. Så jag sade åt chauffören att jag behåller mallicensen, den skickar jag sedan för jag har kontrollanten här och jag behöver licensen och det gick ju bra. När pappa och den här kontrollanten kom ner efter att ha varit uppe i huset och kontrollerat bokföringen och alla licenser, druckit kaffe och kask hade de nog gjort också så de var på bra humör, så stod jag där och malde Riddersviks säd. Kontrollanten frågade efter mallicensen så tog jag fram Malmviks licens och sade att det här är från Malmviks gård och jag kan inte veta exakt hur många kilo det är på valsen nu. Det är nog bra svarade kontrollanten. Så den gången klarade vi oss tack vare att Malmvik kom så lägligt och hämtade. Vi lastade det lasset med en väldig fart så de hann åka innan kontrollanten kom ner igen.



Kvarnviken 1940-talet.

Sedan minskade det med kvarnjobbet mer och mer, man malde bara till de närmaste gårdarna. Jag lärde känna en bondson från Järvafältet, Ellert Wallin. Hans föräldrar hade Stortensta Gård. Det hade varit mycket tragedier i den familjen, bland annat så hade hans mamma råkat stoppa armen i ett tröskverk så hon hade bara en arm. Hans pappa hade några år innan jag kom till Kvarnviken ramlat ner i en brunn och drunknat. Så Ellert var ensam bonde på gården och kom och malde i Kvarnviken. Vi var ungefär lika gamla så vi hade en del att prata om. Ellert berättade en gång att hans farfars farfar tror jag det var hade varit mjölnare i Kvarnviken, i den kvarn som fanns innan den nuvarande, vid mitten av 1800-talet. När han hade tillträtt i Kvarnviken så kom han från någon väderkvarn uppe vid Veckholm på andra sidan av Björkfjärden. När han flyttade så snickrade han ihop en kälke som han lastade bohaget på och drog kälken tillsammans med sin familj över isen till Kvarnviken. Troligen så flyttade de i början på mars, det var ganska vanligt på den tiden. Det fanns på den tiden krogar utmed farlederna till Stockholm där sjöfarare lade till för att sova, äta och dricka. Bland annat så fanns det en krog uppe vid Skeppsbackasundet på Dävensön och sedan var det en krog på Kalvudden i Hässelby. Där övernattade säkert den här familjen. Det var nog en fantastisk bedrift att våga ge sig ut på Björkfjärden med familjen på vårisarna. På den tiden, vintertid, så var det lite dåligt med kommunikationerna. Man åkte häst och släde och på somrarna på gick båtarna. Men på vintern gick inga båtar utan man färdades men häst och släde när man skulle till staden och sälja sina lantbruksprodukter.

Mjöltnare Wallin slutade sedan i Kvarnviken och blev mjöltnare i en liten kvarn vid Illerbäcken på Järvafältet. Så småningom så tog släkten över Tensta Gård. Jag har nu inte längre någon kontakt med Ellert. När man byggde bostäder på Järvafältet så rev man Stortensta Gård. Ellert köpte ett hus i Spånga centrum där han bodde med sin fru. Han arbetade sedan åt Stockholms Elverk. Min mjölnarbana slutade 1950, kanske att jag malde någon påse 1951 men sedan var det slut.

Sven Mellström



Sven Mellström med hunden Buck på kvarnbron 1950

## **Hilma Andersson i Sjöhagen**

Jag ska berätta lite om handelsträdgården i Sjöhagen. Det var en väldigt fin trädgård med fint söderläge. För 20-25 år sedan träffade jag en gammal dam som hette Hilma Andersson. Hon var född i det lilla torpet vid Sjöhagen,



det är ett torp från 1600-1700-talet. Där bodde hennes föräldrar som hade trädgården. De hade nog även en trädgårdsdräng som också bodde i det lilla torpet, så det måste ha varit trångt. 1905 byggde Ljunglöf, som ägde marken, det större huset. Det var ett monteringsfärdigt hus vilket var väldigt ovanligt på den tiden, säkert ett av de första i Stockholm.

Hilma berättade att hennes mamma och pappa hade ett grönsaksstånd inne på Hötorget i Stockholm. Det var så att båtarna lade till vid Kanaans brygga. Båtarna var Hillersö, Svartsjölandet, Enköping, Nya Uppsala med flera. De lade till med jämna mellanrum, så Kanaans brygga var det ställe man gick till om man skulle in till stan. Bussar och tunnelbana fanns ju inte på den tiden. Hilma berättade att hennes mamma hade en dragkärra stående på Tegelbacken som hon lastade sina trädgårdslådor på och drog upp till Hötorget. Först fick man då köra ner trädgårdslådorna till Kanaans brygga, jag tror att de hade häst och vagn så det var väl inga större problem.

Hilmas föräldrar hade det ekonomiskt ganska hyggligt. Hilma gick i skolan i Vällingby och där hade hon en skolkamrat, en bästis, som hade det väldigt fattigt. Det syntes både på kläder och på maten, det fanns ju ingen skolbispisning på den tiden utan man fick ha med sig egna smörgåsar. En dag frågade Hilma sin mamma om hon fick ta lite rotfrukter och grönsaker från trädgården och gå över till skolkamratens föräldrar, som bodde i statarkåken i Räcksta. Statarkåken låg ungefär där Vattenfalls stora entré ligger idag. Det var ett ganska långt hus med flera små lägenheter där statarfamiljerna bodde. När Hilda kom dit rotfrukterna och grönsakerna så

blev kamraten och hennes familj väldigt glada naturligtvis. De satt och åt kvällsmat eller middag när Hilma kom dit, de satt och ur gamla konservburkar. De var så fattiga att de inte ens hade tallrikar att äta på. Att de var så fattiga berodde inte på att förvaltaren på Råcksta Gård var speciellt snål utan snarare tvärtom, det berodde helt enkelt på att pappan i familjen var alkoholist. Han söp upp alla pengar och slog sönder allt de ägde. Det måste ha varit väldigt svårt för familjen för det gick ju inte för en kvinna att skilja sig på den tiden, utan hon var bunden till mannen som söp och slogs.

Hilma berättade också att hon en höst fått order av sina föräldrar att gå över till Blackeberg, till Ljunglöf, med ärtor. Gröna ärtor var en specialitet som gick väldigt bra i Sjöhagen, trädgården låg ner mot sjön så det var varmt långt in på hösten. Så Hilma skulle gå till Blackeborgs slott med en påse ärtor. När hon kom dit så fick hon träffa gamla Knut Ljunglöf, snuskungen. Han var ju känd inte bara för sitt snus utan även för sina affärer. Han var en av Sveriges rikaste män när han dog. Hilma fick alltså träffa Knut Ljunglöf och han hade sagt att här sitter jag gammal och sjuk och med ett amputerat ben medan du är ung och vacker. Hilma tog det här till sig men tyckte att det var lite konstigt, han var ju så rik och Hilma var i det närmaste fattig. Ljunglöf var tydligen avundsjuk på Hilma som var ung och frisk.

Sjöhagen låg som sagt i ett mycket gynnsamt söderläge ner mot sjön. När jag kom till Kvarnviken 1945 så hade trädgårdsmästare Andersson, det var inte Hilmas pappa utan en annan Andersson, mycket drivbänkar. Det var så kallade varmbänkar där man använde sopor. Sopåkarna åkte ner med sopor som de tippade av i Sjöhagen.

Familjen Andersson lade ut soporna i ett jämnt lager och lade sedan på bänkar med fönster i. Soporna gav sedan värme genom förmultning till drivbänkarna, så man fick grönsaker tidigt på våren. Idag känns det väl kanske konstigt att man kunde odla grönsaker med förtjänst på det sättet men då fanns det inte flyg som transporterar tomater och annat söderifrån. Idag lönar det sig inte att odla grönsaker i Sverige men det gjorde det då. När jag kom till Kvarnviken var det fortfarande krig och elände och all mat gick åt som stryk.

Andersson hade även ett par kor, så vi köpte mjölk därifrån på 40- och 50-talet.

Den sista trädgårdsmästaren slutade ungefär 1955, sedan kom det en skogshuggarfamilj och bodde i huset en period. Båtuppläggningsplatsen började sedan byggas ungefär 1960.

### Sven Mellström



Torpet vid Sjöheden.

## **Några viktiga årtal i Kvarnviken:**

**1882:** Knut Ljunglöf låter bygga den nuvarande kvarnen.

**1927:** Robert Ljunglöf säljer Kvarnviken till Stockholms Stad

**1945:** Sven Mellström med föräldrar flyttar till Kvarnviken.

**1950 ca:** Kvarndriften läggs ner.

**1984:** Vällingby Hembygds-gille bildas för att rusta upp och bevara Kvarnviken.

**2000:** Länsstyrelsen beslutar om bidrag för upprustning av Kvarnviken.

**2008:** Vällingby Hembygds-gille byter namn till Museet Kvarnvikens Kvarn och Såg.

Medlemsavgiften för 2010 är oförändrat 100:-, inbetalningskort medföljer tidningen.

**Din hjälp behövs i föreningen!** Vill du vara med i styrelsen, hjälpa till på kvarndagarna eller har andra förslag på vad du kan hjälpa till med? Hör av dej till styrelsen!

Postadress: Museet Kvarnvikens Kvarn och Såg  
c/o BjörnMellström  
Mirabellbacken 26  
165 61 Hässelby

E-post: [bjornmellstrom@telia.com](mailto:bjornmellstrom@telia.com)

Telefon: 08-89 90 18

